

ГРЪЦКИЯТ ЕЗИК И ЕВРОПЕЙСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

THE GREEK LANGUAGE AND THE EUROPEAN CIVILIZATION

The European citizen, and in a broader sense, the representative of the Western European culture which has left its mark on the modern world, this same citizen thinks and talks using words that he/she doesn't always realize. Those words are related to the spiritual works and to the language of the Greeks used in the great (original) texts in Greek language or of Greek origin, in works which have set the parameters of this culture.

What I have in mind are the works of Plato and Aristotle, the tragedies of Aeschylus, Sophocles and Euripides, the epics of Homer, etc.

This article presents the theory about the importance of Greek language as a factor for the progress of the European civilization.

Keywords: European culture, Greek language, ancient Greece, European civilization.

Въпросът за гръцкия език и европейската цивилизация не е нов за езикознанието и историята. В различни по характер и обем изследвания те са подлагани на повече или по-малко обстоен анализ. Интересът към тази проблематика се определя от факта, че говорещите други европейски езици използват все по-често думи от гръцки и латински.

Заедно с човешката цивилизация възникват и езиците, които съхраняват информацията за всеки етнос и развиват мисленето у хората. Езикът е основна характеристика на националната идентичност и неделима част от една нация. Обединена Европа, която е политическо постижение с голямо значение, е сама по себе си мултинационална институция и, разбира се, мултикултурна и многоезична. Основното предизвикателство за гражданите на Европейския съюз е многоезичието, езиковото многообразие. Първият регламент на Общността, определящ официалните езици, е приет през 1958 г. Той посочва нидерландски, френски, немски и италиански като първи официални и работни езици на ЕС – езиците на държавите-членки по това време. Днес Европейският съюз има 23 официални и работни езика (английски, български, гръцки, датски, естонски, ирландски, испански, италиански, латвийски, литовски, малтийски, немски, нидерландски, полски, португалски, румънски, словашки, словенски, унгарски, фински, френски, чешки, шведски). Тъй като в някои от страните-членки говорят на един и същ език, броят на езиците е по-малък от броя на страните. В Кипър,

например, по-голямата част от населението говори гръцки, който е официален за страната.

Предизвикателствата на многоезичието стават все повече в рамките на добре известната ни глобализация. Универсалното сътрудничество между народите (в рамките на икономиката, комуникациите, посредством компютри и технологии) е движеща сила за изучаването на повече езици. Няма друг по-съществен начин, за да опознаеш един народ, от този да научиш езика му. Езикът е средството, с което той възприема, подрежда и разкрива света. Всеки национален език е една класификация на света, сбор от опции, които му придават изключителна стойност, разкриват начина за едно групово изразяване на една цяла нация. Всеки национален език заслужава да бъде изучаван и уважаван от останалите нации. Според лингвистите не съществуват „висши” и „нисши” езици, нито лоши и добри. Съществуват различни хора, които се изразяват по различен начин според възможностите си, които са им предоставени от: общи биологични особености, интелект и от начина на изразяване на хората на духа – именно с езика. Единствената разлика, която може да съществува, е „по-напредналото” или „по-слабото” развитие на езиците в културен аспект. По повод на този факт, някои развити културни езици в определен период от тяхната история са дали семантичен и езиков материал (думи, които се определят като „езикови заемки”) нещо, което се случва с доста езици. Така например, думи от гръцки и латински, а напоследък и от английски, се използват от говорещите други езици. Разбира се, този факт не е унизителен нито катастрофален до известна степен и не променя структурата и характера на езика получател. Статусът на един език се свързва с икономическата мощ и културата на дадена страна.

Отправяйки поглед към днешното мултилингвистично европейско общество, можем да кажем, че гръцкият език е този, който има най-дългата документирана история сред индоевропейските езици (Румпос 2007: 43–50). Ако оставим настрана глинените таблички с т. нар. линейно писмо Б от II хил. пр. Хр., от VIII в. пр. Хр. (времето на първите надписи с алфавитно писмо) до днес, писаната традиция на гръцкия език остава непрекъсната.

Историята на гръцкия език преминава през три главни етапа – старогръцки до V в., втори – старогръцки или византийски до XV в. и трети – новогръцки до днешно време. В античната си фаза езикът е разделен на силно различаващи се един от друг диалекти с литературни и говорими варианти. Поради политическото и културното надмощие на Атина след IV в. пр. Хр., атическият диалект започва да се налага и в другите области, като от своя страна и той заема от останалите диалекти редица елементи. Завладяването на Гърция и елинистическите държави от римляните оказва влияние и върху езика: въвеждат се думи, отнасящи се до администрацията и обществените отношения. Обратно, в областта на културата и науката е налице употреба на

гръцки думи, възприети от римляните и използвани и до днес в европейските езици. Може да се твърди, че гръцкият език се говори 40 века, а 28 века гърците използват същото алфавитно писмо.

Редица антични писатели като Омир, Еврипид, Платон, Аристотел, Сократ, Демокрит, Херодот, Тукидит, Ксенофонт, Пиндар, Езоп, Сафо, Питагор, Демостен и др. са маркирали с произведенията си начина на мислене в Европа, тъй като в продължение на векове техните творби са част от образованието на младите хора в европейските училища. Основните понятия, с които човек изразява своите мисли, идеи, концепции, нагласи и т.н., са вмъкнати в текстовете на древните писатели и се установяват в европейските езици чрез думи, използвани от гърците.

Ще посоча няколко примера на понятия и аналогични думи на гръцки език, които са преминали в европейските езици (английски¹, немски, френски, италиански и т. н.). От практическа гледна точка ще изтъкна само форми от гръцки думи в български и английски с ограничено цитиране в други езици.

Ще започна с думата Европа (Ευρώπη, Europe). Наименованието на континента Европа произлиза от гръцкото име на герой от митологията. Поточното значение на думата обаче е „ευρείς ὄπας” („този, който има големи очи”). От Европа произхожда наименованието на европейската валута евро (ευρώ, първите две срички). Евро е изписано на гръцки език и на банкнотите.

От областта на образованието е думата школа (σχολή, σχολείο), със значение в Древна Гърция „свободно време, време за разговори, развиващи интелекта”. От нея е италианската Schola, испанската Escuela, английската School, немската Schule т.н. Думите академия (ακαδημία, известната школа „Академия” на Платон в светата градина на Академ), гимназия (γυμνάσιο, γυμναστήριον, с първоначално значение „място, където младите голи се упражняват физически), лицей (λύκειον, „училище близо до храма на Аполон Ликейски, в което преподават Сократ и Аристотел”). Спирайки се на думите гимназия и гимнастика, не трябва да забравяме и атлет (αθλητής), която води началото си от състезавам се (αθλούμαι), награда (άθλον, βραβείο, със значение „състезавам се с другите за победа, за да получа награда”). Трябва да отбележа, че най-високата награда за един атлет е победа в Олимпийските игри – най-значителните гръцки състезания, устройвани в чест на Зевс. За участниците в игрите няма по-голяма чест от олимпийския венец, а и за зрителите е значимо и посрещано с огромен интерес.

От семантичната област на образованието и изкуството са навлезли основни понятия и думи в европейските езици: театър (θέατρο, от глагол θεώμαι = βλέπω, със значение „мястото, където можем да гледаме едно представление”), английски theatre, френски théâtre, италиански teatro, немски theater; драма (δράμα, drama, от дрω „изпълнявам, активно участвам”), трагедия (τραγωδία, tragedy), комедия (κωμωδία, comedy), сцена (σκηνή, scene),

оркестър (ορχήστρα, orchestra), първоначално значение „място в театъра, където актьорите танцуват“. Богините на изкуствата-музите (Muses) са дали думата музика (μουσική, music), първоначално значение „изкуството, посветено на музите“ и всички изкуства, покровителствани от музите: музика, танц, поезия, философия, изобразително изкуство, думата музей (μουσεῖο, museum), „мястото, посветено на музите и на изкуствата, които покровителстват“. С музиката са свързани и други думи, намерили своето място в европейските езици: мелодия (μελωδία, melody), хармония (αρμονία, harmony), хармониум (αρμόνιο, harmonium).

В Древна Гърция за пръв път са определени ясно отношенията между държавата и гражданите, основани на закона, като с това са положени основите на всички съвременни политически системи. Думата политика произхожда от гръцката πολιτική (politics). Политическото изкуство, „политическото умение или наука“ е умението и познанието на гражданите в Атинската демокрация да изпълняват задълженията и дълга си. Така от думата град (πόλη, city) получаваме гражданин (πολίτης, citizen), съответно политик и политика πολιτικός (political), πολιτική (politics or policy). Думата демокрация (δημοκρατία, democracy) произхожда от гръцката дума δήμος „народ“ и κράτος „сила“, съответно „силата на народа, власт на мнозинството, на гражданите“. За разлика от аристокрацията (αριστοκρατία „силата на елита“), от което следва, че е „власт на малцинството“.

Атинската демокрация става модел на една система на управление, която осигурява и гарантира демократичните права на всички граждани. В Древна Гърция са нежелани недемократичните политически системи на абсолютна власт като монархията (μοναρχία, monarchy – означава, че властта е в ръцете само на един архонт), анархията (αναρχία, anarchy), деспотизъм (δеспοτισμός, despotism – произхождаща от деспот, „господар“ δεσπότης, despot, the master), хегемония (ηγεμονία, hegemony от хегемон ‘владетел’ ηγεμόνας), тирания (τυραννία, tyranny, от тиран „диктатор“, τύραννος, the absolute ruler). В основата на демокрацията стои диалогът (διάλογος, dialogue), от глагола διαλέγομαι „разговарям с тези, които търсят истината“. От него е и диалектичния метод (διαλεκτική μέθοδος, dialectic method of philosophy), методът на откриване на истината с въпроси и отговори, използвайки като средство диалога. Друга позната дума от политическата терминология е идеология (ιδεολογία, ideology), която произлиза от гръцката дума ιδέα „идея“ и преминава в европейските езици като idée на френски, idea италиански и испански, idée немски и т.н. Първоначалното значение на думата идея е „това, което виждам или долавям“.

Гръцкият език, със своята уникална религиозно-философска семантика и етимология, е послужил за духовното извисяване на човечеството. Не можем да говорим за европейска цивилизация, без да отбележим гръцкия текст на Новия завет² и гръцкия превод на Стария завет или гръцките текстове на

църковната химнография, които слагат своя отпечатък върху господстващата днес религия – християнството. Тази констатация е неизбежна, като се имат предвид следните примери: Христос (Χριστός, от глагола χρίω с първоначално значение „този, който носи chrisme на спасителя”, Библия (Βίβλος Bible), теология (θεολογία, theology), църква (εκκλησία, church), на френски église, немски kirche, катедрала (καθεδρικό ναό, cathedral), литургия (Λειτουργία, liturgy), католически (καθολικός, catholic), ортодоксален (ορθόδοξος, orthodox), ангел (άγγελος angel), дявол (διάβολος devil), апостол (απόστολος apostle), догматика (δογματική, dogmatic), пророк (προφήτης, prophet), монах (μοναχός, monk), клерикал (κληρικός, clergy), епископ (επίσκοπος, bishop), патриарх (πατριάρχης, patriarch), поп (παπάς, pope), химн (ύμνος, hymn), ерес (αίρεση, heresy), псалм (ψαλμός, psalm), рай (παράδεισος, paradise).

От областта на езикознанието – думите: граматика (γραμματική, grammar (първоначалното значение на думата γράμματα “ букви”, „изследване на писмен текст”), синтаксис (σύνταξη, syntax „съгласувам”), етимология (ετυμολογία, etymology „истина”, έτυμος (αλήθεια от старогръцки, което означава „търсене на произхода на думите”), фонетика (φωνητική, phonetics), сричка (συλλαβή, syllable), фраза (φράση, phrase), запетая (κόμμα, comma, от κρῆψις «копей»), параграф (παράγραφος, paragraph „пишете едно до друго”), азбука (αλφάβητο, alphabet), диалект (διάλεκτος, dialect).

Наименованията на науките: философия (φιλοσοφία, philosophy), филология (φιλολογία, philology), психология (ψυχολογία, psychology), биология (βιολογία, biology), физиология (φυσιολογία, physiology), астрономия (αστρονομία, astronomy), математика (μαθηματικά, mathematics), аритметика (αριθμητική, arithmetic), физика (φυσική, physics), геометрия (γεωμετρία, geometry), география (γεωγραφία, geography), история (ιστορία, history), химия (χημεία, chemistry), антропология (ανθρωπολογία, anthropology).

От областта на науките и природата: природа (φύση, nature), физик (φυσικός, physics), живот (ζωή, life), биография (βιογραφία, biography), ботаника (βοτανική), биофизика (βιοφυσική, biophysics), биохимия (βιοχημεία, biochemistry), сфера (σφαίρα, sphere), атмосфера (ατμόσφαιρα, atmosphere), биосфера (βιόσφαιρα, biosphere), вселена (διάστημα), космополитичен (κοσμοπολιτικός, cosmopolitan), космогония (κοσμογονία, cosmogony), период (περίοδος, period), кислород (οξυγόνο, oxygen), водород (υδρογόνο, hydrogen).

От областта на технологията: технология (τεχνολογία, technology, първоначално значение „граматичен анализ на думите на един текст”), техник (τεχνικός, technical), машина (μηχανή, machine), енергия (ενέργεια, energy), електрически (ηλεκτρικός, electric), авто-автоматичен (αυτο-αυτόματος, automatic), автомобил (αυτοκίνητο, automobile), самолет (αεροπλάνο, airplane), хеликоптер (ελικόπτερο, helicopter), телефон (τηλέφωνο, telephone), еластичен

(ελαστικός, elastic), пластичен (πλαστικός, plastic), схема (σχήμα, scheme), телескоп (τηλεσκόπιο, telescope).

Много гръцки думи са преминали от областта на науката в ежедневиия език като: теория (θεωρία, theory), практика (πρακτική, practical), емпирически (εμπειρικός), логика (λογική, logics), метод (μέθοδος, method), категория (κατηγορία, category), хипотеза (υπόθεση), анализ (ανάλυση, analysis), критерии (κρίτηρια), мит (μύθος, myth), проблем (πρόβλημα, problem), орган (όργανο), програма (πρόγραμμα, programme), система (σύστημα, system), тема (θέμα, theme), фаза (φάση), симптом (σύμπτωμα), терапия (θεραπεία), диагноза (διάγνωση), клиника (κλινική), епидемия (επιδημία), зона (ζώνη), стил (стиλ, style) и др.

С тези примери представям гръцкия език в европейската култура, европейската мисъл, изразен с понятия и думи в европейските езици. Мога да посоча и други гръцки думи, които намират своето място в съвременните речници на европейските езици, но това не е наложително. То показва, че основните понятия, навлезли в науката, религията, образованието, културата, политиката, технологията и т.н., са с гръцки произход и, разбира се, с латински.

Целта на настоящето изследване не е да покаже, че гръцкият език стои над всички други езици, а да подчертае нуждата от мултилингвизъм и ползата от всички езици като културни величини. Изтъкнах факта, че това, което ние наричаме европейска цивилизация, е едно цяло от ценности, принципи, понятия, религии и форми на културата, които са последица от участието – повече или по-малко, по-рано или по-късно във времето, – на всички европейски страни и на техните нации. Историческо, решаващо е участието на класическите езици – гръцки и латински, след като западноевропейската цивилизация се уповава на гръцкото рационалистическо мислене, на римското право и на християнската религия. Това е причината да твърдя, че класическите езици трябва да се изучават и заемат важно място в европейското образование, заедно с другите съвременни европейски езици.

БЕЛЕЖКИ

¹ От 166724 английски думи, които включва английският речник Webster, се счита, че 35136 са с гръцки произход. – Вж. Κωνσταντινίδης 1991: σ. VII.

² От приблизително 4900 думи в Новия завет, почти половината, 2280 се използват и до днес. Останалите 2220 са познати на всички гърци и само около 400 са неизвестни. – Вж. Μλαμπινιώτης 1999. За гръцкия текст на Новия завет вж. Румпос 2007: 46.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Румпос 2007: Румпос, Д. Η ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – В: Societas Classica II. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 43–50.]

Adrados 2002: Adrados, R. Francisco. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις απαρχές ως τις μέρες μας. Μετάφραση: Alicia Villar Lecumbergi. Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα. Αθήνα.

Browning 1995: Browning, Robert. Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα. Μετάφραση: Μαρία Ν. Κονόμη. Εκδόσεις Παπαδήμα. Αθήνα

Mackridge 1990: Mackridge, P. The Modern Greek Language. Η Νεοελληνική γλώσσα. Περιγραφική ανάλυση της νεοελληνικής κοινής. Μετάφραση: Κώστας Ν. Πετρόπουλος. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα.

Mirambel 1959: Mirambel, A. La Langue greque moderne. Paris (Ελληνική μετάφραση, Θεσσαλονίκη 1978).

Κοπιδάκης 1999: Κοπιδάκης Μ.Ζ. (επιμ.). Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο. Αθήνα.

Κωνσταντινίδης 1991: Κωνσταντινίδη, Αριστ. Οι ελληνικές λέξεις στην αγγλική γλώσσα. Θεσσαλονίκη.

Μέγας 1997: Μέγας Α.Ε., Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος. Μέρος Α΄ Αιώνες των γλωσσικών αλλοιώσεων (300π.χ. – 1750μ.χ.). Εκδόσεις Δωδώνη. Αθήνα-Γιάννινα.

Μπαμπινιώτης 2011: Μπαμπινιώτης, Δ. Γεώργιος. Λεξικό συνωνύμων – αντωνύμων της νέας ελληνικής γλώσσας. Λεξιλογικός θησαυρός. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Αθήνα.

Μπαμπινιώτης 2010: Μπαμπινιώτης, Δ. Γεώργιος. Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας – Ιστορία των λέξεων (Με σχόλια και ένθετους πίνακες). Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Αθήνα.

Μπαμπινιώτης 2010: Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. Διαλογισμοί για τη γλώσσα και τη γλώσσα μας (Απλά μαθήματα γλώσσας και γλωσσολογίας). Δεύτερη έκδοση. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Μπαμπινιώτης 1998: Μπαμπινιώτης, Δ. Γεώργιος. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Αθήνα.

Μπαμπινιώτης 1998: Μπαμπινιώτης, Δ. Γεώργιος. Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία. Αθήνα.

Μπαμπινιώτης 1999: Μπαμπινιώτης Δ. Γεώργιος. Ένθετο περιοδικό της εφ. Καθημερινή «Επτά Ημέρες», 3 Οκτωβρίου 1999.

Μπαμπινιώτης 1994: Μπαμπινιώτης, Γ. Ελληνική γλώσσα: παρελθόν, παρόν και μέλλον. Αθήνα: Εκδ. Gutenberg.

NTE POMIGY – TRENTE 2009: NTE POMIGY ZAKLAIN – TRENTE MONIK. Μαθήματα ελληνικών. Μετάφραση: Χριστιάννα Σαμαρά. Ωκεανίδα, Αθήνα.

Προμπονάς 1995: Προμπονάς Ιωάννης. Μια πολυεπιστημονική θεώρηση της γλώσσας. Πανεπιστημιακές εκδόσεις κρήτης-Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών. Ηράκλειο.

Ρούμπος 2007: Ρούμπος, Ι. Δημήτριος. Ιστορία και πολιτισμός της Ελλάδας (1453–2000). Εκδόσεις Αστάρτα. Βελίκο Τύρνοβο.

Χάρης 2001: Χάρης Γιάννης (επιμέλεια). Δέκα μύθοι για την Ελληνική γλώσσα. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα.